news.org/2017/08/17/u-frantsiyi-vshanuyut-ukrayinskogo-geroia/

6. До Дня Незалежності України байкери зі США організували масштабний мотопробіг. ON AUGUST 16, 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://global-ukraine-news.org/2017/08/16/do-dnya-nezalezhnosti-ukrayiny-bajkery-zi-ssha-organizuvaly-masshtabnyj-motoprobig/www.global-ukraine-news.org>

7. Українки Сіднея провели реквієм на вшанування героїзму українських жінок. Укрінформ. Мультимедійна платформа іномовлення України. 15 грудня, п'ятниця, 12:32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/2285999-ukrainki-sidnea-proveli-rekviem-na-vsanuvanna-geroizmu-ukrainskih-zinok.html>

8. «Ми живі»: у Києві показали фотороботи дітей із прифронтових міст. Радіо Свобода. Суспільство. 31 липня 2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/z/636/2017/7/31>

9. Як оберігати дітей від пропаганди СРСР, вчили батьків вояки УПА в 50-і. 10 серпня 2017 р. Галина Терещук. Радіо Свобода. Суспільство. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28669876.html>

10. Роль та завдання Світового Конгресу Українців в світі та в Україні. Час і Події. 12/04/2014[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.chasipodii.net/article/14377/>

11. Степико М. Українська ідентичність: феномен і засади формування. – К.: НІСД, 2011. – 334 с. – С. 13.

12. Формування української національної ідентичності – запорука єдності української нації. Леонід Чупрій. Субота, 20 грудня 2014 17:08 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://volianarodu.org.ua/uk/Strategiya-dlya-Ukrainy/Formuvannya-ukrajinskoji-natsionalnoji-identichnosti-zaporuka-yednosti-ukrajinskoji-natsiji>

References

1. "Nevinno vbiti": u Sartans zhaduyut zhertv zhalivogo obstrilu 2015 roku. ["Innocently killed": Sarthe recalls the victims of the terrible shelling in 2015]. Retrieved from URL (in Ukr).

2. Klyuchkovska I. Faktori zberezheniya natsionalnoyi identichnosti ukrayintsiv Frantsiyi.

[Factors for Preserving the National Identity of Ukrainians in France]. Article. Ukrayinoznavstvo. – Vyp.2 K., «Milenium», S. 333(in Ukr)

3. Pozitsiya SKU Schodo Vnesennya Zmin Do Zakonu Ukrayini «Pro gromadyanstvo Ukrayini». Sergiy Kasyanchuk pid chas zasidannya komitetu VR z prav lyudini, natismenshin i mizhnarodnih vidnosin. [The UWC's position on amending the Law of Ukraine "On Citizenship of Ukraine". Sergei Kasyanchuk during the session of the Verkhovna Rada Committee on Human Rights, National Minorities and International Relations]. Retrieved from URL (in Ukr).

4. Ukrayintsi Finlyandiyyi organizuyut hodu u vishivankah. [Ukrainians in Finland organize a voyage in embroidery]. Retrieved from URL (in Ukr).

5. Vidatni ukrayintsi Kanadi Pilip Konoval. [Prominent Ukrainians in Canada Philippe Konoval]. Retrieved from URL (in Ukr).

6. Do Dnya Nezalezhnosti Ukrayini baykeri zi SSHA organizovali masshtabnyy motoprobig. [By the Independence Day of Ukraine bikers from the USA organized a large-scale motorcycle ride]. Retrieved from URL (in Ukr).

7. Ukrayinki Sidneya proveli rekviem na vshanuvannya geroyizmu ukrayinskih zhinok. [Sydney women spent requiem on honoring the heroism of Ukrainian women]. Retrieved from URL (in Ukr).

8. «Mi zhivi»: u Kievі pokazali fotoroboti ditey iz prifrontovih mist. ["We are alive": photos of children from front-line cities were shown in Kyiv]. Retrieved from URL (in Ukr).

9. Yak oberigati ditey vid propagandi SRSR, vchili batkiv voyaki UPA v 50-i. [How to protect children from the propaganda of the USSR, the parents taught the UPA soldiers in the 50's]. Retrieved from URL (in Ukr).

10. Rol ta zavdannya Svitovogo Kongresu Ukrayintsiv v sviti ta v Ukrayini. [The role and tasks of the World Congress of Ukrainians in the world and in Ukraine]. Retrieved from URL (in Ukr).

11. Stepiko M. Ukrayinska identichnist: fenomen i zasadi formuvannya. [Ukrainian identity: the phenomenon and principles of formation] – K., NISD, S. 13.

12. Formuvannya ukrayinskoyi natsionalnoyi identichnosti – zaporuka ednost ukrayinskoyi natsiyi. [Formation of Ukrainian national identity is the key to the unity of the Ukrainian nation]. Retrieved from URL (in Ukr).

УДК [1:314.151.3-057.4](477)

Наталія Пархоменко

МИГРАЦИЙНІ ПРОЦЕСИ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ЕЛІТИ

Анотація. В умовах глобалізації відбувається інтенсифікація відносин між різними державами, формується спільний ринок капіталів, технологій і товарів. На цьому єдиному ринку існує сегмент ринку праці, в якому надзвичайно важливу роль відіграє інтелектуальна міграція. На сучасному етапі міграційні процеси привертають все більшу увагу учених у всіх провідних країнах світу. Особливе місце займає інтелектуальна міграція. Людина, людський фактор, особливо її інтелект, навчальний потенціал, став справжнім капіталом. Сама міграція являє собою основну частину цього капіталу. Міграція стає все більш диференційованою з точки зору освітніх, кваліфікаційних та професійних характеристик, постійно залучаючи нові категорії та групи людей до кадрового обміну. З давніх часів інтелектуальна міграція характеризувалася постійним рухом наукових кадрів між університетами, що визначало зростання престижу та науково-освітнього рівня університету. «Відплив інтелекту» розглядається як міграція висококваліфікованих та

талановитих фахівців з бідних країн у промислові центри. Цей процес є постійним і неухильно набирає обертів, збільшуючи потоки висококваліфікованих мігрантів до Сполучених Штатів Америки та країн Європейського Союзу.

Упродовж останніх десятиліть частина вчених, які не змогли пристосуватися до нових соціально-економічних умов пострадянської України і не могли «залишатися в науці» шляхом міграції в інші сфери людської діяльності, наприклад, у бізнес або переміщення в інші країни. Це, у свою чергу, призвело до дисбалансу в науковій і освітній сферах, а також створило нові виклики та загрози національному освітньому та науковому сектору, що вплинуло на рівень технічного та технологічного розвитку України. Стаття присвячена аналізу особливостей, причин, соціальних механізмів та чинників інтелектуальної міграції як особливого міграційного явища, а також досліджує основні міграційні тенденції в Україні та можливості створення умов для розвитку інтелектуального потенціалу України.

Ключові слова: еліта, міграційні процеси, інтелектуальна міграція, «відплив інтелекту», висококваліфіковані працівники.

Natalia Parkhomenko

MIGRATION PROCESSES AND NATIONAL ELITES

Abstract. In the conditions of globalization, the intensification of relations between different States is taking place; the formation of a common market of capital, technologies and goods is formed. In this merged market there is a segment of the labor market, in which intellectual migration plays an extremely important role.

At the present phase, migration processes attract more and more attention of scientists in all leading countries of the world. A special place takes intellectual migration. Human bieng, the human factor, especially their intellect, the educational potential has become a real capital. And migration itself forms the bulk of this capital. Migration is becoming more and more differentiated in terms of educational, qualification and professional characteristics, constantly involving new categories and groups of people in the staffing exchange.

From ancient times, intellectual migration has been characterized by the constant movement of scientific staff between universities, which, obviously, determined the growth of prestige and the scientific, educational level of a university. Even in the history of Ukraine we can mention Yury Drohobych (Kotermak), professor and rector of the University of Bologna, professor of the Jagiellonian University, Mykhailo Drahomanov, professor at the Higher School in Sofia (now - Sofia University), etc. The present dictates similar needs in intelligence, which is addressed by promising scientists in the search for self-realization.

Disproportionately smaller is the "flow" of scientific personnel to Ukraine. But such examples also take place. James Mace, a well-known historian, political scientist, researcher of the Holodomor, moved to Ukraine for scientific research and linked his scientific and livelihood with our country.

In Ukraine, such migration processes are characterized by dynamism, diversity and a set of causes, not only of internal scientific, but also socio-economic nature. Over the past decades, part of the scientists who were unable to adapt to the new socio-economic conditions of post-Soviet Ukraine and could not "stay in science" by migrating to other areas of human activity, for example, in business or migrating to other countries. This, in turn, led to an imbalance in the scientific and educational spheres, and created new challenges and threats to the national educational and scientific sector, which affected the level of technical and technological development of Ukraine.

The main goals of this paper is to determine the specifics of migration processes in the intellectual sphere, to identify their causes and social mechanisms, to analyze general and special factors of intellectual migration, to identify trends in intellectual migration and to create the appropriate conditions for the development of intellectual potential of Ukraine.

Modern international intellectual migration is made up of two parts: highly qualified specialists who migrate from one developed country to another (mainly within Europe) and from specialists from Asia, Africa, Latin America and Eastern Europe. Developing countries (this group can be safely attributed to Ukraine), as a result of the "outflow of intelligence" are experiencing great complications due to the lack of high-skilled and secondary education. That is why the "outflow of intelligence" is seen as the migration of highly skilled and talented specialists from poor and / or isolated countries to industrial centers. This process is permanent, and is steadily gaining momentum, increasing the flows of highly skilled migrants to the European Union States, and especially the United States of America.

Key words: intellectual migration, «brain drain», «pull-push» factors, highly skilled workers.

В умовах глобалізації відбувається інтенсифікація відносин між різними державами, починається формування спільного ринку капіталів, технологій та товарів. У цьому єдиному ринку з'являється сегмент ринку робочої сили, в якому надзвичайно важливу роль відіграє інтелектуальна міграція. На сучасному етапі міграційні процеси привертають все більше уваги вчених в усіх провідних країнах світу. Особливе місце займає саме інтелектуальна міграція. Людина, людський фактор, особливо її інтелект, освітній потенціал став справжнім капіталом, адже інтелектуальна (освітня й наукова) еліта є важливою частиною національної еліти. І саме міграція здатна впливати на формування основної частини цього капіталу. Міграція стає все більш диференційованою за

освітніми, кваліфікаційними та професійними характеристиками, постійно втягуючи все нові категорії та групи осіб у «кругообіг обміну кадрами».

Інтелектуальна міграція з давніх часів характеризувалася постійним переміщенням наукових кадрів між університетами, що, очевидно, і визначало зростання престижу та науково-освітнього рівня того чи іншого університету. Навіть в історії України ми можемо згадати Юрія Дрогобича (Котермака), професора та ректора Болонського університету, професора Ягеллонського університету, Михайла Драгоманова, професора Вищої школи в Софії (нині – Софійський університет) тощо. Сьогодення диктує аналогічні потреби багатьох країн в інтелекті, на які відгукуються перспективні науковці в пошуку самореалізації.

Непропорційно меншим є «приплив» наукових кадрів до України. Але такі приклади теж мають місце. Наприклад, Джеймс Мейс, відомий історик, політолог, дослідник Голодомору, переїхав до України задля здійснення наукових досліджень і пов'язав свою наукову та життєву долю з нашою країною.

В Україні такі міграційні процеси характеризуються динамічністю, різноманітністю та комплексом причин, не лише внутрішньо наукового, але й соціально-економічного характеру. Протягом останніх десятиліть частина наукових працівників, яка не змогла адаптуватися до нових соціально-економічних умов пострадянської України і не змогла «лишитися в науці», мігрували до інших галузей людської діяльності, наприклад, у бізнес, підприємницьку діяльність, або мігрувала до інших країн. Це, у свою чергу, призвело до дисбалансу в науковій і освітній сферах та породило нові виклики й загрози національній освітньо-науковій галузі, які позначилися на рівні технічного та технологічного розвитку України.

Основним завданням даної статті є визначення специфіки міграційних процесів в інтелектуальній сфері, виявлення їхніх причин та соціальних механізмів, аналіз загальних та спеціальних чинників інтелектуальної міграції, визначення тенденцій інтелектуальної міграції та створення відповідних умов для розвитку інтелектуального потенціалу України.

Проблемі міжнародної міграції в цілому, та інтелектуальної міграції зокрема, присвячено багато праць українських, російських та західних науковців, зокрема, О. Білоруса, О. Грудзинського, Т. Драгунової, Ж. Зайончковської, Е. Лібанової, Т. Тимашової, А. Попова, А. Соболевської, С. Рязанцева, І. Івахнюк, А. Кирєєва, В. Колесова, П. Ліндерта, О. Малиновської, Дж. Менвілла, С. Пирожкова, О. Позняка, І. Прибиткової тощо.

Постіндустріальний розвиток суспільства перетворив працівників інтелектуальної сфери на чинник, що визначає цінності та норми сучасного соціуму. Через це вже у другій половині ХХ століття суттєво зростає роль наукових кадрів та кваліфікованих працівників, що складають основу провідної суспільної сфери – сфери обслуговування.

Вперше поняття «відплив інтелекту», або «brain drain», з'являється у 1962 році в тексті доповіді Британського королівського товариства. Воно вживалося на позначення еміграції наукових, інженерних кадрів, а також технічного персоналу з Великобританії до США [2].

Сучасна міжнародна інтелектуальна міграція умовно складається з двох частин: з висококваліфікованих спеціалістів, що мігрують з однієї розвиненої країни до іншої (переважно в межах Європи), а також зі спеціалістів, що виїжджають з країн Азії, Африки, Латинської Америки та Східної Європи. Країни, що розвиваються (до цієї групи можна сміливо відносити і Україну), в результаті

«відпливу інтелекту» відчувають великі ускладнення через нестачу кадрів вищої та середньої кваліфікації. Саме тому «відплив інтелекту» розцінюють як міграцію висококваліфікованих та талановитих спеціалістів з бідних та/або ізольованих країн до індустріальних центрів. Цей процес перманентний, і постійно набирає обороти, збільшуючи щороку потоки висококваліфікованих мігрантів до країн Європейського Союзу та особливо США.

З наростанням міграційних процесів у інтелектуальній сфері суспільства поступово формуються дві конкуруючі концепції з даної проблеми. Перша – концепція обміну знаннями та досвідом, тобто «brain exchange». Згідно з нею, люди мігрують у пошуках нового місця реалізації свого трудового та освітнього потенціалу, з урахуванням професійної підготовки та рівня кваліфікації. Тобто передбачено взаємний, двосторонній обмін освітньо-людськими ресурсами, і для обох сторін, як для країни-імпортера, так і для країни-експортера, характерні як «відплив інтелекту» (brain drain), так і «приплив» (brain gain). Друга концепція – розтрата інтелекту, тобто «brain waste». В рамках цієї концепції інтелектуальна міграція розглядається як чиста втрата для сукупної робочої сили країни-експортера. Відплив висококваліфікованих спеціалістів істотно підриває здатність країни до соціально-економічного розвитку, що, в свою чергу, призводить до зниження рівня життя населення [1].

Обидві концепції не є досконалими. Тому виникає необхідність в глибокому аналізі складного сполучення чинників, умов та причин сучасної міграції наукових кадрів.

Серед структурних чинників еміграції виділяють професійні. Можна констатувати стійку кореляцію між рівнем освіти, професійною кваліфікацією та мобільністю населення. У випадку інтелектуальної міграції професійний чинник традиційно виходить на перший план. З ним же пов'язана можливість максимальної реалізації наукового та творчого потенціалу. До важливих структурних чинників відносять також володіння більшим обсягом інформації, що в умовах інформаційного суспільства набуває провідної сили, оскільки забезпечує працівнику високу потенційну здатність пристосовування до змінюваних умов життя. Для окремих груп науковців велике значення мають етнічний або релігійний чинники.

Розглядаючи стимулюючі чинники еміграції, більшість дослідників звертаються до теорії «тяжіння-виштовхування», розробленої у 60-ті роки ХХ століття Е. Лі. Згідно з цією теорією, стимулюючі чинники міграції можна поділити на дві групи: «тяжіння» (pull), що визначаються силою тих професійних та соціально-економічних можливостей, які відкриваються перед людиною, та «виштовхування» (push), які об'єднують в собі всі очікувані труднощі та проблеми. Обидві групи чинників містять в собі елементи економічного та

неекономічного характеру [5, с. 262-263]. Скажімо, для мігрантів з країн, що розвиваються, провідним чинником «виштовхування» в інтелектуальній сфері є елементарна відсутність реальної сфери інтелектуальної праці, певна ізоляція науковців, неможливість нормального розвитку особистості ученого. Наприклад, Союз Радянських Соціалістичних Республік володів 25% наукового потенціалу всього світу. Саме це багато в чому забезпечувало йому статус «наддержави». На початку 1990-х років у державах колишнього СРСР внаслідок руйнації колись єдиної системи наукових інституцій, розвиток науки в кожній окремій країні відбувався у надзвичайно складних, кризових умовах розпаду інтелектуального співтовариства, яке давало можливості для обміну досвідом та науково-значущою інформацією.

В той же час не можна не зважати на економічну складову трудової міграції, частиною якої є інтелектуальна міграція. Суттєва різниця в оплаті праці висококваліфікованих кадрів більшою мірою «працює» стосовно медичних та педагогічних працівників, оскільки, для того, щоб «відбутися в професії» на батьківщині, вони не мають особливих перепон. Однак неадекватно низький рівень оплати праці лікарів та педагогів стимулює, «виштовхує» їх за межі вітчизни, примушуючи погоджуватися на невідповідну рівню кваліфікації посаду (скажімо, молодшого медичного персоналу) та/або проходити перепідготовку в країні працевлаштування.

Можливості в отриманні вищої освіти, відкриті переважній більшості громадян України, фактично протиставляють систематичній недооцінці чинника людської праці та неефективності її використання. До того ж по деяких напрямках відбувається систематичне перевиробництво кадрів, що протирічить вимогам ринку та призводить до суттєвого зниження затребуваності науковців.

Безпосередніми причинами міграції переважно є невідповідність між рівнем розвитку особистості та її потреб, з одного боку, і неможливістю ці потреби задовольнити в умовах рідної держави. Традиційним шляхом розв'язання цього протиріччя є виїзд за кордон. Більшість мігрантів керуються двома основними установками. Одні бажають максимально задовольнити свої професійні інтереси, а власне переїзд до іншої країни є виключно засобом досягнення цієї мети. У цьому випадку потреба у професійній самореалізації штовхає на зміну місця роботи і проживання. Друга установка спрямована на покращення умов життя, укріплення економічних його основ. Тому мігрант, у першу чергу, шукає кращі характеристики проживання, вищий рівень життя та вигідніші умови оплати праці. Тому основною метою є переїзд до іншої країни, тоді як нова робота виступає просто засобом існування.

Водночас ці установки створюють єдиний мотиваційний комплекс. Згідно доповіді Всесвітнього банку «Міграція та грошові перекази», Україна входить до десятки країн-лідерів по міграції. Мігрують

українці переважно до Росії, Польщі, США, Ізраїлю, Німеччини, Італії та Іспанії [8].

«Відплив інтелекту» є проблемою, пов'язаною не лише з рівнем економічного розвитку держави, але й з національною безпекою. Більшість експертів вважає, що темпи відпливу «українських умів» за кордон можуть серйозно загрожувати національній безпеці країни. Зокрема, про це заявила директор Інституту демографії та соціальних досліджень НАНУ Елла Лібанова. Найбільше її стурбувала тенденція виїзду за кордон студентів, людей з вищою освітою, кандидатів і докторів наук, оскільки «...виїжджає штучний товар. ... Якщо виїде один Ейнштейн, то навіть тисяча підготовлених фізиків його не замінять» [3].

Попит на спеціалістів та вчених відрізняється за рівнем кваліфікації та дисциплінарній структурі. Найбільшим попитом на сучасному етапі користуються спеціалісти з наукових дисциплін, які визначають основні тенденції розвитку сучасної науки та технологій, в першу чергу, математика, фізика, ІТ-спеціальності, біологія, хімія, космічні дослідження та медицина. Відповідно на запити ринку реагує і сфера інтелектуальної міграції. Водночас саме країни імміграції диктують умови на світовому ринку праці.

Внаслідок виїзду великої кількості талановитих вчених знекровлюється українська наука, що ставить під загрозу науковий потенціал нашої держави, оскільки далеко не всі мігранти повертаються на батьківщину. Так, за даними Державного комітету статистики, упродовж 2007 – 2011 років за кордон виїхало найбільше докторів і кандидатів наук, які отримали спеціалізацію з біологічних (56), фізико-математичних (38) і медичних (30) наук [6].

Не останню роль в інтелектуальній міграції відіграє недофінансування вітчизняної науки [9]. Так, згідно даних Міністерства освіти та науки, фінансування з державного бюджету наукової галузі складає менше 0,3% внутрішнього валового продукту. Для порівняння, Японія витрачає на науку 3,4% ВВП, Південна Корея – 3,3% ВВП, США – 2,6% ВВП. Навіть у Росії на науку виділяється 1,1%. Мінімально ж необхідними у співдружності країн G8 визнано 2% ВВП [4].

Міграційна політика багатьох розвинутих країн світу ґрунтується на принципі «приваблення чужого інтелекту», наприклад, широко застосовують освітні програми для студентів із інших країн. Однак це не означає суто жорсткий відбір талановитої молоді іноземного походження для рекрутування. У подібних програм є і гуманітарна складова. Так, деякі університети США та західноєвропейських країн, що надають освітні послуги іноземним студентам, висувають вимоги до студентів після завершення навчання повернутися на Батьківщину. Після закінчення навчання у США лише 23% мігрантів з Північної Кореї і 28% з Тайваню бажають залишитися працювати в цій країні. Решта повертаються на

Батьківщину, збагачуючи набутими знаннями та вміннями її інтелектуальний потенціал [7].

Для нашої держави інтелектуальна міграція стала потужною загрозою для соціально-економічного розвитку, спричиняючи цілу низку негативних явищ на кшталт серйозного зниження якості ринку праці через втрату значної кількості висококваліфікованих працівників, а також погіршення становища у вітчизняній науці та виробництві через відповідне зменшення технологічного рівня розвитку та інноваційних досягнень.

Найбільша небезпека інтелектуальної міграції полягає в тому, що не всі українські вчені, які від'їжджають за межі країни, дійсно працюють за кордоном в якості наукових співробітників. Згідно статистичних даних, лише 20% інтелектуальних мігрантів влаштовується за спеціальністю в межах тих наукових проектів, за якими вони працювали в Україні. В більшості своїй, це найбільш кваліфіковані фахівці, вже відомі своїми працями за кордоном. Решта ж влаштовується на роботу не за фахом. Однак не слід занижувати економічну складову інтелектуальної міграції, оскільки для більшості українських вчених важливе значення має так званий чинник благополуччя: гідний рівень заробітної плати, високий рівень матеріально-технічного оснащення робочого місця, а також хороші умови праці й життя.

Стосовно наслідків «відпливу інтелекту» в науковій літературі немає єдиного підходу до оцінки цього явища. З наростанням масштабів інтелектуальної міграції оцінки дослідників були переважно негативними і спиралися на підрахунок реальних та потенційних, в основному економічних, втрат. Сюди враховували фактичні затрати на навчання мігрантів, збитки, завдані зменшенням науково-технічного потенціалу країни-донора, втрачену вигоду (долю ВВП, недоотриману через виїзд спеціалістів) тощо.

Пізніше право на життя отримала інша оцінка інтелектуальної міграції, згідно якої міграція науковців та спеціалістів може виявитися корисною не лише для країни-реципієнта, але й для країни-донора. Адже міграція сприяє зменшенню безробіття серед співвітчизників, а також мігрант завдяки своїй мобільності може значно покращити свій матеріальний стан [3].

Окрім того, здобуття мігрантами багатого досвіду життя за кордоном загалом, і професійного досвіду, зокрема, може принести велику користь країні-донору. Адже завдяки роботі в потужних науково-технічних центрах спеціалісти підвищують свій освітній та кваліфікаційний рівень, який згодом, після повернення, буде застосований в інститутах на батьківщині [10].

Однак жодна з цих оцінок не є беззаперечною. Враховуючи складність та неоднозначність такого явища, як інтелектуальна міграція, неможливо давати їй категоричні оцінки. До того ж будь-які статистичні дані в цій галузі будуть приблизними і

дозволять у кращому випадку визначити домінуючі тенденції тих змін, що викликані інтелектуальною міграцією в державі-донорі. Окрім того, вплив наукових кадрів відбивається на політичному, соціальному, культурному та інших аспектах національної безпеки, адже національна еліта втрачає одну із своїх найважливіших складових – інтелектуальну (освітню й наукову) еліту.

Також не варто забувати, що міграція може бути тимчасовою та постійною. В глобалізованому світі звичні нам державні кордони втрачають своє початкове значення. Науковий світ перетворився на справжнє міжнародне співтовариство, яке відрізняється інтенсивністю інформаційних трансфертів та високою мобільністю науково-технічних кадрів. Такий стан забезпечується сучасною системою зв'язку, розвиненою інформаційною інфраструктурою, зростанням кількості міжнародних, міжурядових та громадських організацій, а також можливостями реалізовувати спільні наукові проекти, не змінюючи місця проживання та/або громадянства, перебуваючи на батьківщині. Така тимчасова міграція дозволяє поєднувати міжнародні міграції з подальшим поверненням до своєї країни, але вже з набутим професійним досвідом та знаннями [11]. Тому подібна інтелектуальна міграція практично нічого не змінює з точки зору безпеки країн, що беруть участь у такому процесі. Індивідуальні ж зміни, як правило, мають позитивний характер.

1. Аракелян И. Международная трудовая миграция в свете глобализации [Текст] / И. Аракелян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://raber.asj-oa.am/647/1/2010-1-2__234_.pdf

2. Бондарь М. Международная интеллектуальная миграция в экономике знаний [Текст] / М. Бондарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zneiz.pb.edu.pl/data/magazine/article/271/1.4_bondar.pdf

3. Експерти кажуть, що темп «відтоку мізків» з України загрожує нацбезпеці [Текст] // УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/news/582654-eksperti-kajut-scho-temp-vidtoku-mizkiv-z-ukrajini-zagrojuje-natsbezpeti.html>

4. Куций О. Украина – страна утекающих мозгов [Текст] / О. Куций // Inpress.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://inpress.ua/ru/society/14391-ukraina-strana-utekayuschikh-mozgov>

5. Методология и методы изучения миграционных процессов. Междисциплинарное учебное пособие [Текст] / Под ред. Ж. Зайончковской, И. Молодиковой, В. Мукомеля. – М.: Центр миграционных исследований, 2007. – 370 с.

6. Найчастіше з України за кордон виїжджають вчені-біологи, математики й медики [Текст] // Український тиждень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/79138>

7. Оппельд Л. І., Шабардіна А. М. Сучасні тенденції міжнародної інтелектуальної міграції в

умовах євроінтеграції [Текст] / Л. І. Оппельд, А. М. Шабардіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1871>

8. Украина становится лидером по миграции [Текст] // MIGnews [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mignews.com.ua/ru/articles/99509.html>

9. Уряд позбавив Кримську обсерваторію статусу і вдвічі урізав фінансування [Текст] // Український тиждень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/70787>

10. Kaczmarczyk Paweł. Money for Nothing? Ukrainian Immigrants in Poland and their Remitting Behaviors [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ftp.iza.org/dp7666.pdf>

11. Parusinski Jakub. Reverse brain drain: Ukraine beckons // GlobalPost. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.globalpost.com/dispatch/news/regions/europe/121220/ukraine-reverse-brain-drain>

References

1. Arakelyan I. Mezhdunarodnaya trudovaya migratsiya v svete globalizatsii [International Labor Migration in the Light of Globalization]. Article. Retrieved from URL (in Russian).

2. Bondar M. Mezhdunarodnaya intellektualnaya migratsiya v ekonomike znaniy [International intellectual migration in the knowledge economy]. Article. Retrieved from URL (in Russian).

3. Eksperty kazhut', shho temp «vidtoku mizkiv» z Ukrayiny zagrozhuye naczbezpeci [Experts say that the pace of "brain drain" from Ukraine threatens national security.]. Article. Retrieved from URL (in Ukrainian).

4. Kuschiy O. Ukraina – strana utekayuschih mozgov [Ukraine is a country of leaking brains]. Article. Retrieved from URL (in Russian).

5. Metodologiya i metody izucheniya migratsionnyih protsessov. Mezhdistsiplinarnoe uchebnoe posobie, 2007 [Methodology and methods of studying migration processes. Interdisciplinary study guide]. Ed. Zh. Zayonchkovskaia, I. Molodikova, V. Mukomel'. Tsentr migratsionnyih issledovaniy, Moscow, 370 p. (in Russian).

6. Najchastishe z Ukrayiny za kordon vyyizhdzhayut' vcheni-biologiy, matematyky' j medyky [Most often, scientists from biology, mathematics and physicians leave Ukraine]. Article. Retrieved from URL (in Ukrainian).

7. Oppel'd L. I., Shabardina A. M. Suchasni tendenciyi mizhnarodnoyi intelektual'noyi migraciyi v umovax yevrointegraciyi [Contemporary trends of international intellectual migration in the context of European integration]. Article. Retrieved from URL (in Ukrainian).

8. Ukraina stanovitsya liderom po migratsii // MIGnews [Ukraine becomes the leader in migration]. Article. Retrieved from URL (in Russian).

9. Uryad pozbavyv Kryms'ku observatoriyu statusu i vdvichi urizav finansuvannya [The government stripped Crimean Observatory of status and doubled funding]. Article. Retrieved from URL (in Ukrainian).

10. Kaczmarczyk Paweł. Money for Nothing? Ukrainian Immigrants in Poland and their Remitting Behaviors. Article. Retrieved from URL (in English).

11. Parusinski Jakub. Reverse brain drain: Ukraine beckons. Article. Retrieved from URL (in English)

УДК 328.18-027.584:334.75](477)(045)

Ярослав Телешун

КОРУПЦІЯ І ВЕЛИКИЙ БІЗНЕС: РЕАЛІЇ УКРАЇНИ

Анотація. В межах статті досліджено проблему впливу великого капіталу на публічну політику. Розглянуто основні джерела корупції в сучасних суспільствах: клієнтелізм і отримання ренти. Клієнтелізм передбачає такі відносини, в основі яких лежить взаємовигідний обмін послугами між особами різного статусу і влади, клієнтові, зазвичай, надається протекція в обмін на його лояльність і політичну підтримку. Стійкість клієнтельно-патримоніальних зв'язків зумовлена тим, що вони вигідні обою соціально нерівним сторонам: для патронів ці зв'язки є механізмами впливу, а для клієнтури – формою захисту. В свою чергу, рента отримується заінтересованими групами через монополію на дефіцитні ресурси або через доступ до адміністративного ресурсу (здатність уряду, місцевих органів виконавчої влади створювати штучний дефіцит, механізми ліцензування, запровадження тарифів на імпорт, регулювання податкової ставки, провадження відкритих торгів зі «спеціальними» умовами тощо). Проаналізована проблема утворення і функціонування рантьє, як в розвинутих демократіях, так і в країнах з нестабільним інституційним середовищем, зокрема і в Україні. Перший підхід, під «рантьє» розуміє осіб, які живуть за рахунок ренти, тобто доходів, що отримують з капіталу, як правило, розміщеного у вигляді банківських вкладів, цінних паперів, доходів від нерухомості, землі, бізнесу, авторських прав тощо. За такого визначення, немає чіткого розподілу між рантьє і підприємцем. Другий підхід, розуміє не джерела доходу індивідів, а спосіб їх життя. При чому такий спосіб життя чітко протиставляється способу життя підприємця. Визначено основні загрози для суспільства у зв'язку з функціонуванням клієнтелі «rent-seeking groups» в суспільствах на кшталт українського.

Ключові слова: суспільний договір, соціальний контракт, фінансово-політичні групи, великий капітал, клієнтелізм, нестабільне інституційне середовище, корупція, клієнтели, патронаж, патрон-клієнтські відносини, рента, рантьє, фуердай.